

वत्सप्रिर्भालन्दनः। अग्निः। त्रिष्टुप्

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः।

तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः॥ १०.०४५.०१

अग्निः- पावकः। दिवः परि- नभसि। प्रथमम्- पूर्वम्। जज्ञे- जातः। अस्मत्- अस्मद्धृदये।
जातवेदाः- जातप्रज्ञः सन्। द्वितीयम्। परि जज्ञे- जातः। नृमणाः- नराणां हितेच्छुः सन्।
तृतीयम्। अप्सु- उदकेषु वैद्युतात्मना जातः। एनम्- एतम्। अजस्रम्- अनवरतम्। इन्धानः-
दीपयन्। स्वाधीः- शोभनध्यानवान्। जरते- स्तौति ॥१॥

विद्वा ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्वा ते धाम विभृता पुरुत्रा।

विद्वा ते नाम परमं गुहा यद्विद्वा तमुत्सं यत आजगन्थ॥ १०.०४५.०२

अग्ने। ते- भवतः। त्रेधा- त्रिधा त्रिषु धामसु स्थितानि। त्रयाणि- त्रीणि रूपाणि। विद्म- जानीमः।
पुरुत्रा- बहुधा। विभृता- विशेषेण धृतानि। ते- भवतः। धाम- स्थानानि। विद्म- जानीमः। गुहा-
चिदाकाशे। यत्- यः। ते- भवतः। परमम्- श्रेष्ठः। नाम- मन्त्रोस्ति। तम्। विद्म- जानीमः।
यतः। आजगन्थ- आगतवान्। तम्। उत्सम्- स्यन्दनयुक्तं जीवोदकं मूलशक्तिप्रवाहम्। विद्म-
जानीमः॥२॥

समुद्रे त्वा नृमणा अप्सवन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊर्ध्वन्।

तृतीये त्वा रजसि तस्थिवांसमपामुपस्थे महिषा अवर्धन्॥ १०.०४५.०३

नृमणाः- नृणां हितकरचित्तः। नृचक्षाः- नृणां द्रष्टा। समुद्रे- अण्वि। हृत्समुद्र इत्याध्यात्मिके।
अन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषीत्यादिश्रुतिभिः श्रुतौ समुद्रो हृदयम्। अप्सु अन्तः- उदकेष्वन्तः।
मूलशक्तिधारास्वित्याध्यात्मिके। दिवो ऊर्ध्वन्- नभसो मुख्यस्थाने। चित्ताकाश इत्याध्यात्मिके।
अग्ने- पावक। सर्वभूतहितक्रतो इत्याध्यात्मिके। त्वा- भवन्तम्। ईधे- दीपितवान्। तृतीये।

रजसि- लोके । सुवर्लोके हृदीति भावः । तस्थिवांसम्- स्थितम् । त्वा- भवन्तम् । अपामुपस्थे-
मूलशक्तिधारासु । महिषाः- महात्मानः । अवर्धन् ॥३॥

अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।

सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥ १०.०४५.०४

क्षामा- भूमिम् । रेरिहत्- आस्वादयन् । वीरुधः- ओषधीः । समञ्जन्- व्यञ्जयन् । औपासनेन
ओषधीनां निष्पत्तिः । ओषधयो भौमभोगप्रतीकभूताः । ते अग्न्यनुग्रहादेव व्यञ्जिताः । अग्निः-
पावकः । द्यौः- नभः । स्तनयन्निव- गर्जन्निव । अक्रन्दत्- अशब्दयत् । सद्यः- क्षणेन । जज्ञानः-
जातः । हि- खलु । इद्धः- दीप्तः । ईम्- इदम् । वि- विशेषेण । अख्यत्- व्यञ्जयति । रोदसी-
द्यावापृथिव्योः । अन्तः । भानुना- प्रकाशेन । आ भाति- शोभते ॥४॥

श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः ।

वसुः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्र उषसामिधानः ॥ १०.०४५.०५

श्रीणाम्- मङ्गलानाम् । उदारः- उद्गमयिता । रयीणाम्- दानयोग्यसंपदाम् । धरुणः- धारकः ।
मनीषाणाम्- धियाम् । प्रार्पणः- प्रापयिता । सोमगोपाः- रसपालकः । वसुः- चित्तस्तम्भकारकः ।
सहसः- सहनशक्तेः । सूनुः- वत्सः । अप्सु- मूलशक्तिधारासु । राजा- रञ्जकः । उग्रः- उद्गूर्णः ।
उषसां अग्रे- प्रभाते विद्यायां वा । इधानः- उद्दीपितो भवति ॥५॥

विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ रोदसी अपृणाज्जायमानः ।

वीळुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना यदग्निमयजन्त पञ्च ॥ १०.०४५.०६

विश्वस्य- सर्वस्य । केतुः- प्रज्ञापकः । भुवनस्य- धरण्याः । गर्भः । जायमानः- जात एव । रोदसी-
द्यावापृथिव्यौ । आ अपृणात्- आपूरयति । यत्- यदा । पञ्च जनाः- ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रनिषादाः ।
अग्निम्- पावकं सर्वभूतहितक्रतुम् । अयजन्त- उपासते स्म । तदा । परायन्- परागच्छन् । वीळुम्-
दृढम् । चित्- अपि । अद्रिम्- गिरिं मेघं जडम् । अभिनत्- विभेद ॥६॥

उशिक्पावको अरतिः सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि ।

इयति धूममरुषं भरिभ्रदुच्छुकेण शोचिषा द्यामिनक्षन् ॥ १०.०४५.०७

उशिक्- कामयमानः । पावकः- शोधकः । अरतिः- विरक्तः । सुमेधाः- मनीषी । अग्निः । मर्तेषु-
मर्त्यानां हृदये । अमृतः- अमरणधर्मा । नि धायि- स्थापितः । धूमम्- धूमादिमार्गं पितृयाणम् ।
इयति- प्रेरयति । शुकेण- शुभ्रेण । शोचिषा- प्रकाशेन । द्याम्- नभः चित्ताकाशम् । इनक्षन्-
व्याप्नुवन् । अरुषम्- अर्चिरादिमार्गं देवयानम् । भरिभ्रत्- धारयति ॥७॥

दृशानो रुक्म उर्विया व्यद्यौर्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।

अग्निरमृतौ अभवद्वयोभिर्यदेनं द्यौर्जनयत्सुरेताः ॥ १०.०४५.०८

दृशानः- प्रत्यक्षः । रुक्मः- ज्योतिष्मान् । उर्विया- उरु । व्यद्यौत्- विद्योतते । श्रियै- मङ्गलाय ।
दुर्मर्ष- दुरभिभवं यथा भवति तथा । रुचानः- रोचमानो भवति । अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः ।
अमृतः- अमरणधर्मा । वयोभिः- हव्यैः । अभवत् । यत्- यदा । एनम्- एतम् । सुरेताः-
शोभनरेतस्कः । द्यौः- नभश्चिदाकाशः । जनयत्- ससर्ज ॥८॥

यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमग्ने ।

प्र तं नय प्रतरं वस्यो अच्छाभि सुम्नं देवभक्तं यविष्ठ ॥ १०.०४५.०९

भद्रशोचे- मङ्गलप्रकाश । यविष्ठ- अतिशयेन तरुण । अद्य- इदानीम् । देव- द्योतनशील । अग्ने-
सर्वभूतहितक्रतो । यः- य उपासकः । ते- तुभ्यम् । घृतवन्तम्- दीप्तम् । अपूपम् । कृणवत्- करोति
समर्पयतीति भावः । तम् । वस्यः अच्छ- वसूनि अभिलक्ष्य । अभि- आभिमुख्येन । प्रतरम्-
प्रकृष्टम् । देवभक्तम्- देवसम्भजनाख्यम् । सुम्नम्- सुखम् । प्र- प्रकर्षेण । नय ॥९॥

आ तं भज सौश्रवसेष्वग्न उक्थ उक्थ आ भज शस्यमाने ।

प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनिवैः ॥ १०.०४५.१०

तम्- अमुमुपासकम् । सौश्रवसेषु- श्रुतिमन्त्रजपेषु अतीन्द्रियश्रुत्युपलक्षितानुभूतिषु वा । आ भज-
सेवस्व । उक्थेउक्थे- मन्त्रे मन्त्रे । शस्यमाने- जप्ते । आ भज- सेवस्व । अयमुपासकः । सूर्ये प्रियः-

आत्मसूर्यप्रियः । अग्ना प्रियः- सर्वभूतहितक्रतुप्रियः । भवाति- भवति । जातेन- पूर्वं जातेन
सद्भावनेन । जनित्वैः- जनिष्यमाणैः सद्भावनैश्च । उद्भिन्नदत्- आवरणं भिनत्ति ॥१०॥

त्वामग्ने यजमाना अनु द्यून्विश्वा वसु दधिरे वार्याणि ।

त्वया सह द्रविणमिच्छमाना ब्रजं गोमन्तमुशिजो वि वब्रुः ॥ १०.०४५.११

अग्ने- पावक सर्वभूतहितक्रतो । त्वाम्- भवन्तम् । यजमानाः- उपासकाः । द्यून्- द्योतनशक्तीः ।
अनु । वार्याणि- वरणीयाः । विश्वा वसु- सर्वाः सम्पदः । दधिरे- धृतवन्तः । त्वया- भवता । सह ।
द्रविणम्- सम्पदम् । इच्छमानाः- कामयमानाः । उशिजः- मेधाविनः । गोमन्तं ब्रजम्-
चिद्रश्मिसमूहम् । वि वब्रुः- वृतवन्तः ॥११॥

अस्ताव्यग्निर्नरां सुशेवो वैश्वानर ऋषिभिः सोमगोपाः ।

अद्वेषे द्यावापृथिवी हुवेम देवा धत्त रयिमस्मे सुवीरम् ॥ १०.०४५.१२

ऋषिभिः- सूक्ष्मदर्शिभिः । अग्निः । अस्तावि- स्तुतः । नराम्- नृणाम् । सुशेवः- सुसुखः ।
वैश्वानरः- सर्वजनहितः । सोमगोपाः- रसपालकः । द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ । अद्वेषे-
द्वेषरहिते । हुवेम- आह्वयामः । अस्मे- अस्माकम् । सुवीरम्- शोभनवीर्याम् । रयिम्- सम्पदम् ।
देवाः- देवताः । धत्त- धारयत ॥१२॥